

CU PRIVIRE LA REPARTIȚIA GRAIURILOR DACOROMÎNE*

DE

R. TODORAN

Hărțile lingvistice ne ajută să cunoaștem mai bine dialectele unei limbi, a căror studiere este de un real folos pentru istoria limbii. Astăzi este recunoscut faptul că istoria unei limbi nu se poate face în mod satisfăcător decât dacă, alături de scrierile vechi, se iau în considerare și particularitățile lingvistice ale dialectelor, deoarece acestea păstrează fenomene arhaice care ne permit a înnoda fazele vechi din evoluția limbii cu cele actuale.

Cartografierea materialului lingvistic ne mai ajută și la altceva. Avînd înfățișate pe hărți cuvintele care denumesc în diverse regiuni o noțiune, rostirea diferită sau formele morfologice ale aceluiași cuvînt, eventual și construcțiile în care apare cuvîntul respectiv, ne putem da seama de ariile diferitelor fenomene de ordin lexical, fonetic, morfologic și, eventual, sintactic.

Gruparea acestor arii ne arată cum se repartizează pe un teritoriu diferitele dialecte, subdialecte și graiuri, care sînt rezultatul procesului de diferențiere ce apare în limbă în anumite epoci, datorită unor condiții specifice de dezvoltare a societății.

Se știe că un dialect, subdialect sau grai se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Dintre acestea cele mai numeroase sînt cele lexicale. Dar cele mai numeroase nu sînt în același timp și cele mai importante. Dintre toate, cele mai importante sînt cele de ordin fonetic. Particularitățile fonetice caracteristice pentru un dialect pot să fie, după natura și importanța lor, de două feluri: particularități care apar în dialectul respectiv cu

* Comunicare prezentată la sesiunea științifică a universităților « V. Babeș » și « Bolyai » din Cluj, în 14 mai 1955.

caracter de « lege » fonetică, în anumite condiții, în mai multe cuvinte (ca de ex. *n* (în *cuñ*, *călcîñ* etc.) în subdialectul bănățean, rostirea semioclusivelor *č* și *g* ca *ś* și *ž* în subdialectul moldovean etc.) și, în al doilea rînd, particularități care apar într-un dialect numai în cite un cuvînt, datorită de cele mai multe ori accidentelor generale (ca de ex. *pîncete* < *pîntece*, prin metateză, în subdialectul crișean), analogiei sau altor fenomene. Evident, din acestea mai importante sînt cele din prima categorie, pentru că acestea apar mai des, întîlnindu-se la nenumărate cuvinte în vorbire ¹. Citind texte dialectale sau ascultînd indivizi vorbind în dialect, mai întîi ne izbesc tocmai aceste particularități fonetice, care apar în fiecare propoziție. (Un moldovean cum își deschide gura poate fi identificat ca vorbind « moldovinești », pentru că aproape la fiecare cuvînt apare una sau alta din particularitățile fonetice caracteristice subdialectului moldovean: *-e* neaccentuat > *i*, *-ă* neaccentuat > *â*, *č* > *ś*, *g* > *ž*.) Celelalte particularități fonetice, din a doua categorie, apar rar, legate fiind de întrebuițarea cuvîntului respectiv. Ele reprezintă fenomene unice, întocmai ca și elementele lexicale, fapt care le apropie, ca importanță, de acestea ².

Alături de particularitățile fonetice, importante sînt și cele de ordin morfologic. Și aici mai cu greutate sînt cele care se aplică la o serie întreagă de cuvinte, în special caracteristicile unor anumite categorii morfologice (ca de ex. formarea conjunctivului cu *și* (*și să mărite* « să se mărite ») în subdialectul crișean). Particularitățile sintactice sînt și ele importante, mai ales cele de ordin general (ca de exemplu acordul articolului posesiv în subdialectul muntean). În acest caz ele le întregesc pe cele fonetice și morfologice, ajutînd la o mai completă caracterizare a dialectului respectiv. Particularitățile sintactice nu pot fi urmărite pe hărți decît în mică măsură, deoarece atlasele lingvistice publicate pînă acum, inclusiv Atlasul lingvistic român, sînt în primul rînd lexicale și fonetice, într-o bună măsură și morfologice, aproape de loc sintactice..

Particularitățile lexicale sînt de mai mică importanță, — dar totuși importante —, deoarece cuvintele caracteristice pentru un dialect apar relativ rar. Adesea citim pagini întregi de texte dialectale fără să întîlnim vreun cuvînt din cele care

¹ Cf. E. Petrovici, Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic român, în « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 13.

² Ca și elementele lexicale, aceste fenomene fonetice din a doua categorie pot fi luate în considerare în delimitarea și caracterizarea unităților dialectale, ele nu au însă importanța trăsăturilor fonetice din prima categorie. De aceea socotim că afirmațiile acad. E. Petrovici, din studiul citat, că « izoglosa » *pas* — *paș* nu poate fi considerată ca avînd vreo importanță la fixarea granițelor dialectale și că fenomenele fonetice izolate sînt « fără însemnătate pentru stabilirea ariilor dialectale » trebuie să îndreptate în sensul arătat aici.

Repartiția graiurilor unei limbi, caracterizarea dialectelor limbii respective s-a făcut de către unii cercetători numai pe baza unei singure particularități fonetice (evident din prima categorie). O asemenea operație este, în majoritatea cazurilor, arbitrară. Am putea oare face o repartiție a graiurilor dacoromîne pe baza palatalizării labialelor? Ar fi justă o caracterizare a subdialectelor romînești numai pe baza pronunțării deosebite a atricatei *g*?

au fost relevate drept caracteristice pentru un dialect. Unele cuvinte devin caracteristice prin sensul lor (de exemplu *moș* « unchi », în subdialectul moldovean).

★

Am spus mai înainte că un dialect, subdialect sau grai, se caracterizează prin anumite particularități fonetice, morfologice, sintactice și lexicale. Aceste particularități înfățișate pe hartă delimitează teritoriul pe care se vorbește dialectul, subdialectul sau graiul respectiv. În demarcarea acestui teritoriu trebuie să ținem seama de un fapt bine cunoscut în geografia lingvistică și documentat de atâtea ori, și anume că dialectele nu au granițe precise, deoarece liniile care fixează întinderea acestor fenomene nu se suprapun¹.

Cînd este caracteristică pentru un dialect, un subdialect sau un grai, o particularitate lingvistică? În primul rînd e caracteristică atunci cînd nu se găsește decît în dialectul respectiv. Cele mai multe particularități fac parte din această categorie. De exemplu trecerea lui *ă, î* în *o* (*cîmp* > *comp*, *mîna* > *monă*) este caracteristică pentru dialectul meglenoromîn, ca și rostirea semioclusivelor *ê, ê* ca *ș, ž*, pentru subdialectul moldovean, deoarece particularitățile amintite nu se găsesc decît în aceste unități lingvistice.

Dar o particularitate lingvistică poate fi caracteristică pentru un dialect, subdialect și grai și atunci cînd apare sporadic sau chiar pe o arie mai întinsă și în alt dialect, cu condiția însă ca acest dialect să nu fie învecinat. Rotacismul este un fenomen caracteristic pentru dialectul istroromîn, ca și trecerea lui *á* > *â* (*cap* > *câp*, *bărbăt* > *bărbât*), deși aceste fenomene se găsesc regional și în dacoromînă. Tot așa *ń* (< *n + ĭ* în cuvinte ca *cun(u)*, *călcîn(u)* etc.) este caracteristic pentru fiecare din dialectele transdanubiene, cu toate că acest fenomen se găsește regional (în Banat) și în dacoromînă. Dacă ne plasăm pe alt plan, același lucru îl putem spune raportîndu-ne la dacoromînă: semioclusiva *ê* (în *face*, *cruce*) este caracteristică pentru subdialectul muntean, cu toate că ea se găsește și în partea de vest a teritoriului lingvistic dacoromîn, aproximativ pe aria subdialectului crișean. Tot așa fonetismul *dz* (< *d* latin) (în cuvinte ca *tîrdziu*, *dzic* etc.) este caracteristic pentru subdialectul bănațean, cu toate că el apare și aiurea (nordul Transilvaniei, Maramureș, nordul Moldovei)². Aceste particularități comune cu alte dialecte neînvecinate singure nu pot caracteriza un dialect, ci numai împreună cu altele care se găsesc numai în dialectul respectiv.

★

Repartiția graiurilor dacoromîne s-a putut face mai ales după publicarea celor două atlase lingvistice ale limbii romîne: Atlasul lingvistic al lui G. Weigand,

¹ Cf. id., *ibid.*, p. 7–9; id., *Graiul romînesc de pe Crișuri și Someș*. Extras din « *Transilvania* », an. 72, nr. 8, p. 3.

² Cf. E. Petrovici, *Repartiția...*, p. 15.

publicat în 1909, și Atlasul lingvistic român, publicat de Institutul de lingvistică din Cluj, începînd din anul 1938.

Pe baza materialului fonetic — Atlasul lui Weigand este numai fonetic — pentru primă oară dialectologul de la Leipzig fixează existența a trei arii bine distincte în cadrul dacoromînei, care corespund celor trei « dialecte », cum le numește el: bănățean, muntean și moldovean¹. Fiecare din aceste « dialecte » cuprind, după Weigand, un teritoriu limitrof mai mult sau mai puțin întins din Transilvania. Așadar Transilvania nu are un dialect propriu. —

Constatările lui G. Weigand au fost însușite de majoritatea lingviștilor romîni și străini care s-au ocupat cu studiul dialectelor-romînești². Materialul din hărțile Atlasului lingvistic român confirmă concluziile lui Weigand și, pe baza lui, s-au putut completa aceste concluzii.

Încă G. Weigand³ și, mai tîrziu, cunoscutul romanist K. Jaberg⁴, unul din autorii Atlasului lingvistic al Elveției meridionale și al Italiei, au constatat că partea de nord-vest a teritoriului lingvistic dacoromîn, în multe privințe, nu se integrează în cele trei arii dialectale stabilite. Este meritul acad. E. Petrovici de a fi arătat, clar și convingător, pe baza hărților Atlasului lingvistic, cu mai bine de zece ani în urmă, existența pe acest teritoriu a celui de al patrulea subdialect dacoromîn, pe care îl numește, potrivit, subdialectul crișean⁵. Pentru prima oară ni se înfățișează, în toate trăsăturile ei principale, fizionomia uneia dintre unitățile subordonate dacoromînei, fixîndu-i totodată și întinderea. Tot acad. E. Petrovici îi revine meritul de a fi pus în lumină, într-un studiu recent⁶, și fizionomia celorlalte subdialecte dacoromîne ale căror linii mari le întrezărise și Weigand.

Pornind de la considerentul că contururile acestor unități din cadrul dacoromînei e bine și necesar să fie puse în lumină cît mai clar și mai amănunțit prin reliefarea tuturor particularităților care le caracterizează, mai importante și mai puțin importante, după o cercetare mai minuțioasă a hărților lingvistice publicate

¹ În *Despre dialectele romînești*, în « Convorbiri literare », XLII (1908), nr. 4, p. 441 — 448; cf. și *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, Introducere, col. 8 — 12.

² Dintre lingviștii romîni, după cîte știm, numai Al. Philippide (cf. *Originea romînilor*, II, Iași, 1927, p. 404) și, după acesta, acad. I. Jordan (în *Graiul putnean*, în « Ethnos », I (1941), p. 91 și, acum în urmă, în *Limba romînă contemporană*, [București], 1954, p. 15) au susținut existența a două « dialecte » (sau « graiuri ») principale în dacoromînă: cel muntean și cel moldovean.

³ În *Despre dialectele romînești*, în « Convorbiri literare », XLII (1908), nr. 4, p. 447; cf. *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, Introducere, col. 11.

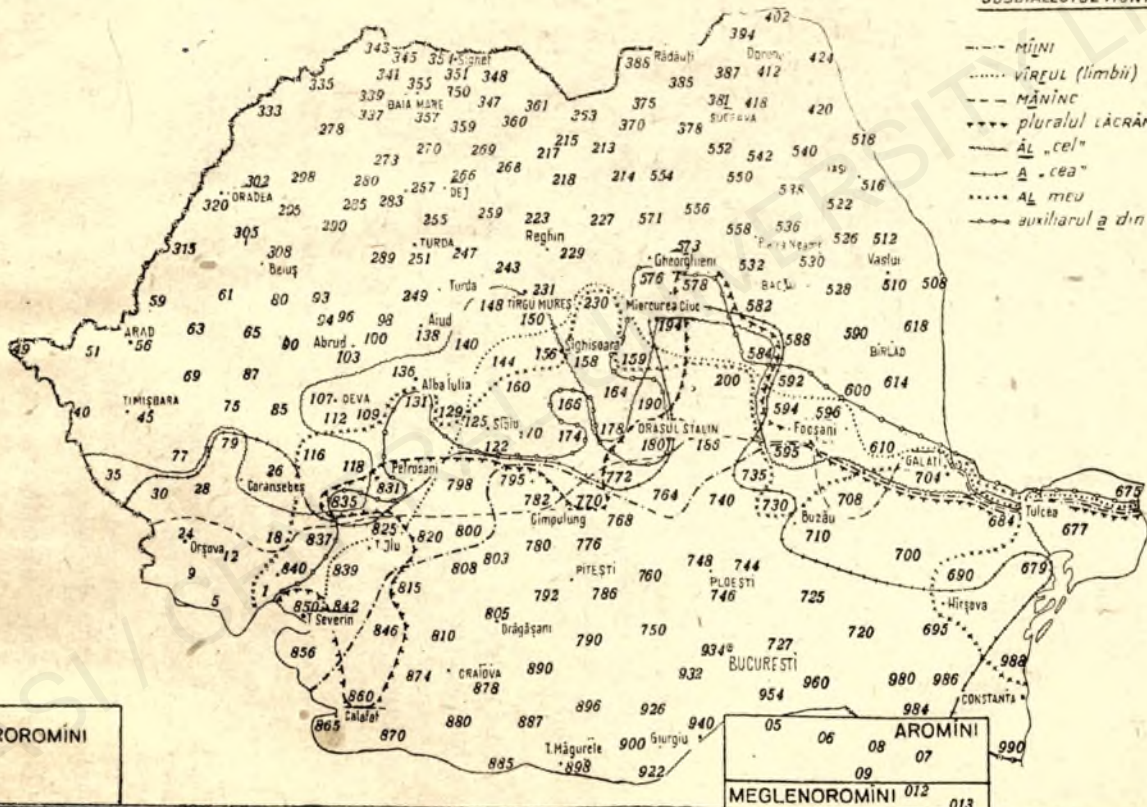
⁴ În *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes*, în « Vox romanica », V (1940), p. 55.

⁵ În *Graiul romînesc de pe Crișuri și Someș*. Extras din « Transilvania », an. 72, nr. 8.

⁶ *Repartitia graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic român*, în « Limba romînă », III (1954), nr. 5, p. 5 — 17.

SUBDIALECTUL MUNTEAN

- MÎNÎ
- VÎRFUL (limbii)
- - - MĂNINC
- ▼▼▼ pluralul LĂCRĂMI
- AL „cel”
- A „cea”
- AL meu
- auxiliarul a din MI-A FOST

ISTROROMÎNI
01
02

AROMÎNI
05 06 08 07
09 012
MEGLENOROMÎNI 013

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN

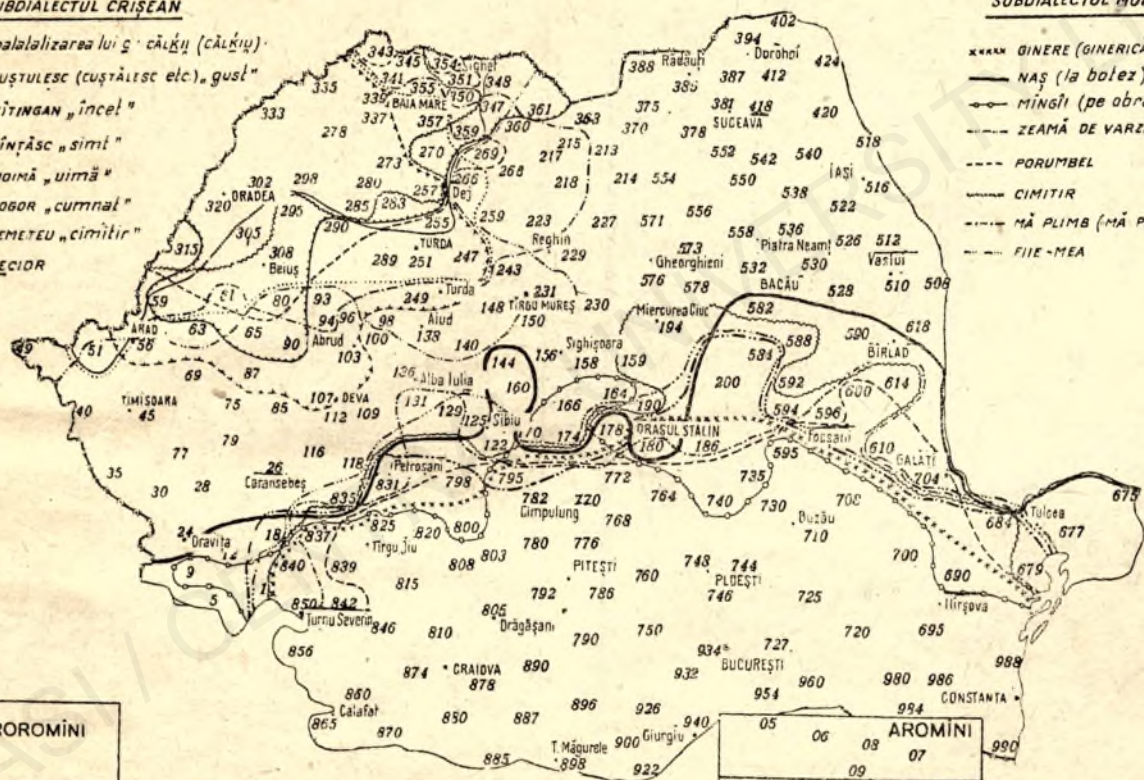
SUBDIALECTUL CRÎȘEAN

- palatalizarea lui *ș* > *ș* (cĂLȘIU)
- CUȘULESC (cușĂLESC etc.) „gust”
- CÎTINGAN „încel”
- SÎNĂȘC „simț”
- MOIMĂ „uimă”
- ȘOGOR „cumnat”
- TEMETEU „cimitir”
- FEȚIOR

HARTA NR. 2

SUBDIALECTUL MUNTEAN

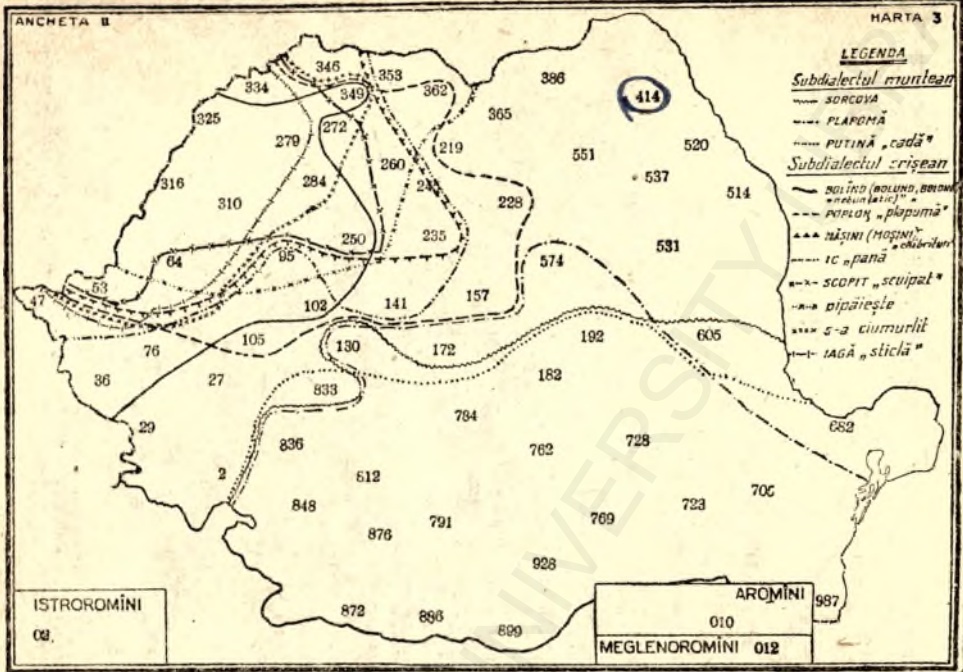
- XXXXX GINERE (GINERICĂ) „mire”
- NAȘ (la bolez)
- MINGĂ (pe obraz)
- ZEAMĂ DE VARZĂ
- PORUMBEL
- CIMITIR
- MĂ PLIMB (MĂ PLIMBŪ)
- FIIE-MEA

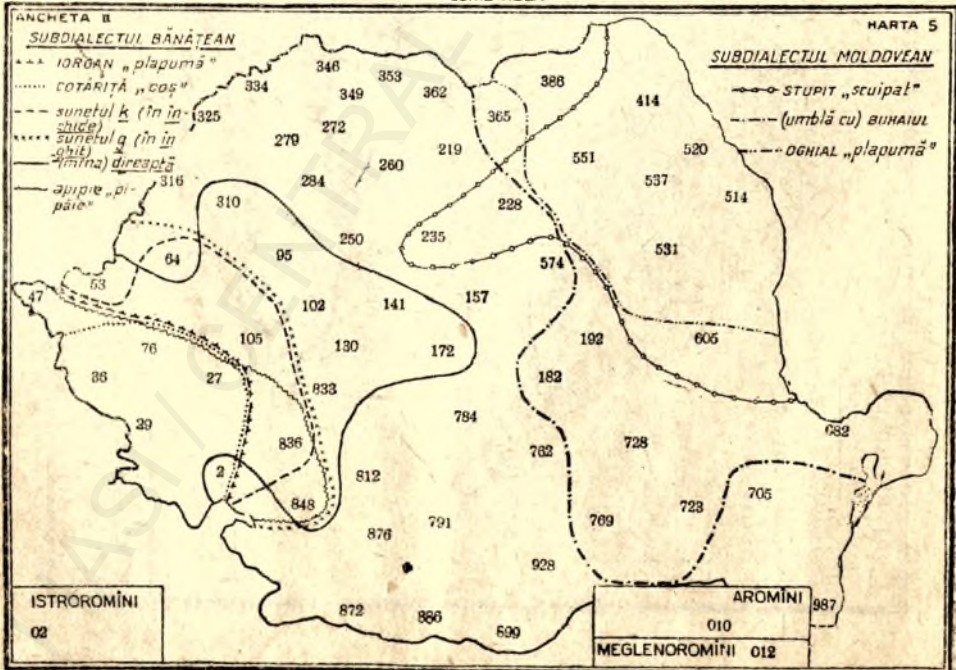
ISTROROMÎNI
01
02

AROMÎNI
05 06 08 07
09
MEGLENOROMÎNI 012 013

ATLASUL LINGVIC ROMIN
SERIE NOUA

ATLASUL LINGVIC ROMIN
SERIE NOUA

ATLASUL LINGVIC ROMÂN

SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN

..... Plural: "vini"

----- chică „păr împletit” [“coadă”]

----- Palatalizarea lui *d* în *dinte* [“dint”]

----- SLOG (SLAG, SLEAH), apoplexie

----- MORMINT, „cimitir”

----- EI OMOR

----- VOM „vomez”

----- JUNE

HARTA NR. 4

SUBDIALECTUL MOLDOVEAN

..... ALINT (copilul)

----- FA' (termen cu care se cheamă a fermă)

----- SICRIU

----- VĂDANĂ „văduvă”

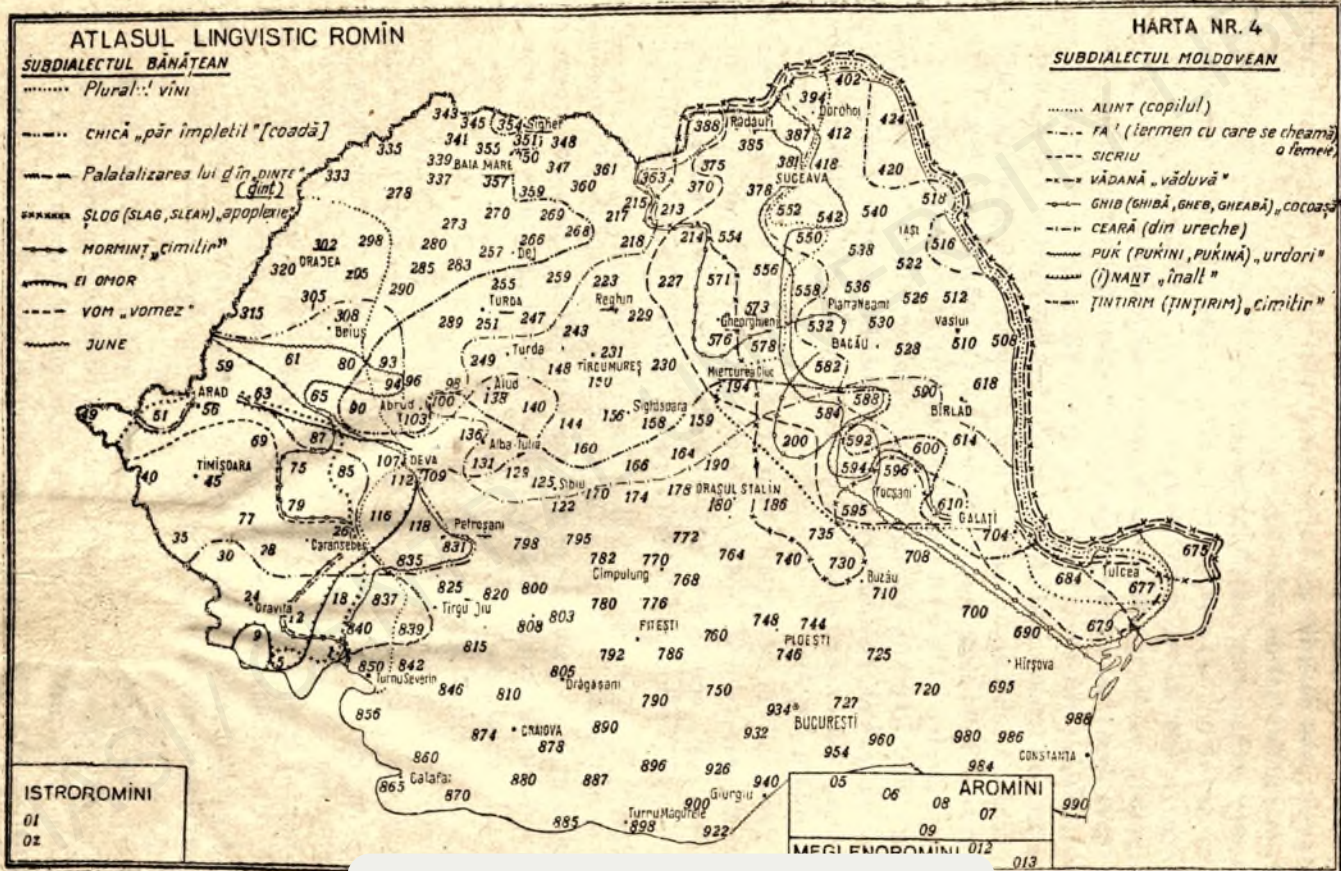
----- GHIB (GHIBĂ, GHEB, GHEARĂ) „coacăș”

----- CEARĂ (din ureche)

----- PUK (PUKINI, PUKINA) „urdori”

----- (i)NANT „inall”

----- ȚINTIRIM (ȚINTIRIM) „cimitir”

ISTROROMINI
01
02

05 06 07 08 09
AROMINI
MESENIOMINI 012 013

pînă acum, am constatat că se pot adăuga și alte caracteristici ale acestor subdialecte, în afara celor relevate de G. Weigand și de acad. E. Petrovici. Din acestea, unele, puține, sînt de ordin general fonetic și morfologic, — cu atît mai prețioase — cele mai multe însă de ordin lexical.

Aceste particularități sînt următoarele:

Pentru subdialectul muntean: epenteza lui *i* în pl. *mîini* (cf. *cîine*, *pîine*, *mîine*), *âl* « cel » (în *băiatul al mare*), *a* « cea » (în *femeia a mică*), *vîrful* (limbii), *mînînc*, pl. *lăcrămi*, *mă plimb* (*mă plimbu*), auxiliarul *a* (în *mi-a fost*), *ginere* (*gînerică*) « mire », *naș* (la botez); *mîngii* (pe obraz), *zeamă de varză*, *porumbel*, *cimitir*, *fiie-mea*, *năduf* « astmă », *sorcovă*, *plapomă*, *putină* « cadă ».

La aceste particularități trebuie să mai adăugăm articolul posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale* (în celelalte subdialecte *a* pentru ambele numere și genuri), care se găsește numai în acest subdialect în toate formele lui. (Vezi hărțile nr. 1, 2, 3.)

Pentru subdialectul moldovean: *fa* (termen cu care se cheamă o femeie), *alint* (copilul), *vădană* « văduvă », *sicriu*, *ghib* (*ghibă*, *gheb*, *gheabă*), (*i*)*nant*, *puk'* (*puk'ini*, *puk'ină*) « urdori », *ceară* (din ureche), *țintirim* (*țințirim* etc.), *stupit* « scuipat », *buhai* (în *a umbla cu buhaiul*), *oghial* « plapumă ». (Vezi hărțile nr. 4, 5.)

Pentru subdialectul bănățean: velara *g* în *sugit*, velara *k* în *înkid*, palatalizarea lui *d* în *dinte* (*g'inți*), pluralul *vîni*, *chică* « păr împletit » (= coadă), *șlog* « apoplexie », *vom* « vărs », « torn », *june*, *morminț* « cimitir » *ei omor*, *iorgan* « plapumă », *cotăriță* « coș », (mîna) *direaptă*, *apipie* « pipăie ». (Vezi hărțile nr. 4, 5.)

La acestea trebuie să mai adăugăm încă două particularități morfologice importante, pe care nu am avut posibilitatea să le înfățișăm pe hartă, a căror existență pe aria subdialectului bănățean poate fi verificată, și anume: persoana 1 sg., 1 și 2 pl., ind. prez., de la *a fi*: (eu) *mî-s*, (noi) *nî-s*, (voi) *vi-s* și formarea condiționalului cu *reș* (astăzi învechit): *reș face*.

Pentru subdialectul crișean: palatalizarea velarei *c* în *călk'î*, (*călk'îu*) (cf. *k'emeșă* « cămașă » etc.). Credem că și velara sonoră *g* se palatalizează în *g*. Nu am avut posibilitatea să urmărim fenomenul pe hartă în nici un cuvînt cu *g*. Știm însă că în Bihor se rostește *gîină* și *gînă* « găină ». Apoi *cuștul(u)esc* (*cuștălesc* etc.) « gust », *cîtingan* « încet », *sînțasc* « simt », *moimă* « uimă », *fecior* (întîlnit și în subdialectul muntean), *șogor* « cumnat », *temeteu* « cimitir », *bolînd* (*bolund*, *bolond*), *poplon* « plapumă », *mășini* (*mașini*) « chibrituri », *ic* « pană de despicat lemne », *scopit* « scuipat », *s-a ciumurlit*, *iagă* « sticlă ». (Vezi hărțile nr. 2, 3.)

Fără să le putem fixa pe hartă, mai avem încă două fenomene, unul fonetic și altul morfologic, — cu atît mai importante — a căror arie aproximativă am fixat-o cu ajutorul studenților și se găsește pe teritoriul subdialectului crișean. Aceste particularități sînt: trecerea lui *-ea* în poziție finală neaccentuat la *-e* (*lume* < *lumea*, *vulpe* < *vulpea*, *muiere* < *muierea*) și formarea condiționalului perfect cu *a vrea*

(*io m-ăvu duce la școlă mai jut'e, dacă m-o vu lăsa mama. Da nu șt'iu d'i êe nu m-o lăsa, că doră ă - vû - vâta bine*). Com. R. Filip, student, com. Căuș, raionul Carei, regiunea Baia-Mare; *dacă nu s-o h'i făcut școlă-n sat, copt'iji nu o vu invăța carte*. Com. L. Farcău, studentă, com. Aghireș, raionul Zalău (la 3 km. de Zalău), regiunea Cluj; *o fost dğamni ăi-o fost; d'i n-a vu fi nu s-ar vu povesti*, « Bulletin linguistique », IV, p. 166, text din Cărpinet, raionul Beiuș, regiunea Oradea). În aceleași puncte ne este atestat și -ea final neaccentuat pronunțat -e. În conformitate cu un principiu cunoscut în geografia lingvistică, existența unui cuvânt sau a unui fenomen pe un teritoriu în diverse puncte ne dă dreptul a-l considera general pe acel teritoriu. Așadar cele două fenomene, adăugate de noi, se întind pe aria subdialectului crișean și constituie, după toate indiciile, particularități caracteristice pentru acest subdialect¹.

Dintre particularitățile lexicale relevate pentru cele patru subdialecte merită o atenție specială *cimitir* — *țintirim* — *mormiņ* — *temeteu* și *plapumă* — *oghial* — *iorgan* — *poplon*, care, ca și *burtă* — *foale* — *pîntece* — *pîncete* și *a ciupi* — *a pișca* — *a pișcura* — *a piștiga*, împart teritoriul dacoromîn în patru arii, corespunzătoare celor patru subdialecte.

Materialul prezentat aci vine să întregească pe cel cunoscut acum și să ne întărească convingerea în existența celor patru unități din cadrul dacoromînei, pe care ni le înfățișează hărțile Atlasului lingvistic romîn și a căror fizionomie ne-a arătat-o, documentat, acad. E. Petrovici.

★

Urmărind repartizarea fenomenelor fonetice ale dacoromînei și observînd că teritoriul de nord-vest nu formează o arie dialectală bine definită, G. Weigand afirmase că « cel mult Maramureșul se poate considera ca un mic teritoriu dialectal deosebit, deoarece numai aici se găsesc *s* pentru *f*, *z* pentru *v*: *sier* = fier, *zin* = vin, numai aici se rostește *ce* ca dentală *tș*: *cer* > *tșăr*, *cinci* > *tșintș*; de asemenea este de remarcat pronunțarea *dž* = *j*, *džoi* = joi, care se găsește asemănător, dar palatală, și în Bucovina și Moldova »².

Acad. E. Petrovici, cu mai bine de zece ani în urmă, a constatat, pe baza rostirii semiocclusivei *ġ* în *gingie*, că teritoriul lingvistic dacoromîn se împarte în patru sau cinci arii cărora le corespund patru sau cinci « vetre » lingvistice³. În afară de cele patru arii cunoscute, apare așadar, cu îndoială, ca și la Weigand, cea

¹ Particularități ale subdialectului crișean pot fi considerate și unele dintre influențele maghiare în limba romînă, relevate de I. Pătruț, în « Studii și cercetări lingvistice », IV (1953) p. 211—217, ca de exemplu rostirea diftongului *oa* ca *o* (*coșă*) și elementele lexicale citate a p. 215. Dintre acestea menționăm și reproducem pe hartă: *cuștul(u)esc* (*cuștălesc*), *șogor*, *temeteu*, ale căror arii le-am putut stabili pe baza hărților Atlasului romîn lingvistic publicate.

² Linguistischer Atlas . . . , Introducere, col. 11, cf. și Despre dialectele romînești, în « Convorbiri literare », XLII (1908), p. 447.

³ Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochen rumänischen Mundarten. Extras, București, 1943, p. 1—2.

de a cincea, care corespunde aproximativ Maramureşului. Aceeaşi constatare o face şi în studiul recent, pomenit mai înainte cu privire la repartitia graiurilor dacoromîne, raportîndu-se de data aceasta şi la semiocclusiva *č* şi adăugînd şi alte particularităţi fonetice care individualizează Maramureşul în cadrul graiurilor dacoromîne, relevate încă de Weigand, ca palatalizarea lui *f* în *s* (*sin* « fin », *sir* « fir ») şi a lui *v* în *z* (*zin* « vin », *ziu* « viu »)¹.

În concluziile studiului citat, remarcabil din atîtea puncte de vedere, d-sa afirmă că « putem împărţi dialectul dacoromîn în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel moldovean, cel bănăţean şi cel crişean (şi poate şi cel maramureşean) »².

În această situaţie apare legitimă întrebarea pe care ne-o punem: există sau nu un subdialect maramureşean? Răspunsul la această întrebare vom încerca să-l dăm după ce vom examina faptele.

Cercetînd hărţile lingvistice am constatat următoarele particularităţi, care formează o arie dialectală maramureşeană: semiocclusiva *ğ* (în *sînge*), semiocclusiva *č* (în *linbrici*), palatalizarea lui *f* în *fiere* (*sieře*), palatalizarea lui *v* în *vier* (*zier*) scurtarea cuvintelor prin înlăturarea silabelor de după accent- (*sîă treze* « se trezeşte »), accentuarea *sûspîn*, accentuarea *să se mărîte*, *ğeğēt* « deget », *pt'ipăie* « pipăie », *încuū* « încui », *stopît* « scuipat », *mîninos* « miros », *cruci* « crucea şalelor », *cuşăiesc* « gust », (merg) *cătilin(aş)* « încet », *străfin* (*streşin*) « strănut », *clei* « creieri », *coc* « cocoaşă », *unchi* « tată vitreg », *cocon* « copil », (calul) *froişte* « sforăie », *cîrşcă* « scrişneşte din dinţi », (inima) *joacă* « bate », *cort* « colibă » (= adăpost la cîmp), *blo(a)dăr* (*bro(a)dăr*) « rulă », *o stăciun(ez)* « iau mucul de la lumînare ».

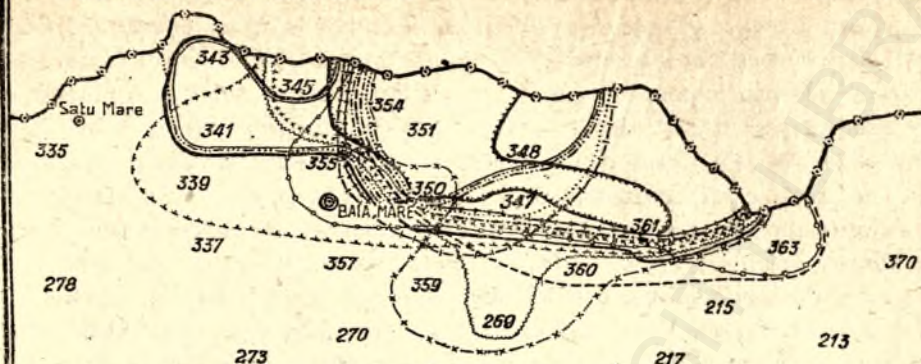
La aceste particularităţi e necesar să mai adăugăm rostirea lui *e* după *č* şi *ğ* ca *ă*, iar a lui *i* ca *î* (*čăr* « cer », *dulcă*, *čînč* « cinci ») şi păstrarea africateri *ğ*, şi aici cu un caracter mai dur, în *ğoi* « joi », *ğoc* « joc », remarcate de Weigand. Trebuie să facem observaţia că fonetismul *ğoi* se mai găseşte, după atlasul lui Weigand (vezi harta 59), în mici arii din Moldova şi în două puncte izolate din Munţii Apuseni, dar cu o pronunţare mai palatală. (Vezi hărţile nr. 6, 7)³.

Din materialul înfăţişat aici vedem că Maramureşul prezintă particularităţi proprii atît fonetice cît şi lexicale. Dacă ţinem seama de faptul că particularităţile fonetice de ordin general sînt cele mai importante, — fapt discutat şi recunoscut —, trebuie să admitem că acest teritoriu prezintă o arie dialectală distinctă, independentă. Particularităţile fonetice, cum am văzut, sînt sprijinite de nume-

¹ Repartitia . . . , p. 16, nota 1.

² Ibid., p. 17.

³ Maramureşul prezintă şi alte particularităţi lingvistice care-l izolează în cadrul dacoromînei: (noi) *săm* « sîntem », *ğîce* « zice », (el) *avă* « aibă », *să ayvă* (*să aybă*) « să aibă », prez. ind. al verbului *tuna* « a trînti »: *tui*, *tui*, *tuie*, *tunăm*, *tunaţi*, *tuie* etc. (T. Papahagi, Graiul şi folclorul Maramureşului, Bucureşti, 1925, p. LXIX). Necunoscînd ariile acestor fenomene nu le putem considera ca particularităţi caracteristice, fără riscul de a greşi.

SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN 266 268

--- sunetul <i>g̃</i> : <i>sîngă</i>	--- CUSĂIEȘC „gust”
--- sunetul <i>ç</i> : <i>limbric</i>	-x-x- (merg) <i>CĂTILIN(AȘ)</i> „ințel”
--- palat. lui <i>f</i> : <i>siere</i> „fiere”	--- STRĂFIN (ȘTREȘIN) „strănut”
--- palat. lui <i>v</i> : <i>zier</i> „vier”	--- CLEI „crejeri”
--- SÎĂ TREZĂ	--- COC „cocoșă”
--- sunetul <i>g̃</i> : <i>ăug</i>	--- COCON „copil”
--- fonetismul <i>g̃eget</i>	--- UNCHI „tată vitreg”
--- accentuarea <i>sûspin</i>	

ATLASUL LINGVISTIC ROMÂN
SERIE NOUĂ

SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN

- accentuarea sã se mãrite
- BLO(A)DĂR (BRO(A)MĂR) „rulă”
- CÎRȘCĂ „scrișnește din dinți”
- (Calul) FROIEȘTE „forăie”
- (Inima) JOACĂ „băle”
- CORT „calibă”
- STOPIT „scuipal”
- INCUI „incui”

roase particularități lexicale, care ne pun într-o mai clară lumină contururile acestei unități lingvistice din cadrul dacoromînei.

Maramureșul se găsește între subdialectul crișean și cel moldovean. Este oare graiul ce se vorbește în Maramureș un grai de tranziție? Fără îndoială că nu. Dacă urmărim cele mai importante particularități lingvistice — adică cele fonetice — caracteristice pentru subdialectul crișean (fonetismele: *sînje*, *cruțe*, *sclab*, *uărb*, *călk'i*, *lumē*) și cele caracteristice pentru subdialectul moldovean (fonetismele: *casă*, *fetili*, *sînzi*, *cruși*) constatăm că nici una din ele nu se găsește în Maramureș. (Ar fi totuși una, dacă o considerăm ca o particularitate a subdialectului crișean: palatalizarea dentalelor (*frat'e*.) Dintre celelalte particularități relevate pînă acum ale acestor două subdialecte cuprind Maramureșul: *omăt* și *țintirim* din subdialectul moldovean și *ciont* «os», *chefe* «perie», *șogor* «cumnat», *goz* «gunoiul din ochi», *pipăiește* (care interesează pentru sufixul verbal) și *pîncete* din subdialectul crișean. Observăm că patru din aceste particularități sînt elemente maghiare, după toate probabilitățile de dată recentă în limba noastră. Din cele douăzeci și patru de particularități date drept caracteristice pentru subdialectul moldovean, numai două includ și Maramureșul, iar din patruzeci și una de particularități relevate ca specifice pentru subdialectul crișean numai șase (eventual șapte) cuprind și acest ținut și acestea nu sînt dintre cele mai importante.

Din constatările făcute mai sus credem că putem trage concluzia că Maramureșul prezintă o arie dialectală independentă și, ca atare, putem vorbi cu certitudine de un subdialect maramureșean, cel de al cincilea subdialect dacoromîn.

Subdialectul maramureșean este astăzi cel mai mic ca întindere teritorială. Odinioară a fost mai extins, fiind vorbit și de păstorii romîni din Carpații nordici, deznaționalizați cu vremea de popoarele slave, pe care-i presupunem din aceeași «vatră» cu maramureșenii.

Fără îndoială că prin relevarea fenomenelor lingvistice de mai sus nu s-au epuizat toate particularitățile subdialectelor romînești, importante și mai puțin importante. Ele se vor întregi, și trebuie să se întrească, pe măsură ce se va publica prețiosul material adunat pentru Atlasul lingvistic romîn.

